

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII LINGVISTICE ȘI
LITERARE**

Doctorat științific în domeniul Filologie

**Începuturile romanului german transilvănean
modern la 1900**

Rezumat

**Conducător de doctorat:
prof. univ. dr. ANDRÁS BALOGH**

**Doctorandă:
MELINA-DARIA CADAR (căs. POPA)**

2021

Cuprins

1. Introducere

1.1 Stadiul cercetării

1.2 Stabilirea obiectivelor și metoda de lucru

2. Cadrul social-istoric

2.1 Perspectiva istorică asupra celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și a perioadei fin-de-siècle

2.2 Curente literare în spațiul cultural german

2.3 Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

2.4 Cultura în spațiul public transilvănean: Presa

2.4.1 Adolf Meschendörfer și Regine Ziegler în revista culturală *Die Karpathen*

2.4.2 Regine Ziegler și problematica feministă la 1900 – Studiu de caz *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*

3. De la realism la modernism: tranziție, influențe, concepte

3.1 Realismul

3.2 Romanul istoric-realist – Traugott Teutsch: *Georg Hecht. Historischer Roman aus der Vergangenheit der Siebenbürger Sachsen*

3.3 Proza realistă rurală – Heinrich Schuster: *Martin Alzner*

3.3.1 Imaginea țăranului sas

3.3.2 Relații interetnice în mediul rural

3.4 Autoimagine și heteroimagine în Transilvania. Considerații imagologice

3.5 Modernismul

4. De la physis la psyche

4.1 Expresionismul

4.2 Fred Fakler: *Das Gespenst*

4.2.1 Motive centrale

4.2.2 Explicații stilistice

4.2.3 Perspectiva psihologică

5. Concepte feminine

5.1 Începuturi impresioniste

5.2 Regine Ziegler: *Wenn Ähren reifen. Dorfbilder aus Siebenbürgen*

5.3 Oskar Wittstock: *Der sechste Tag. Aus den Briefen einer siebenbürgisch-sächsischen Lehrerin*

- 5.4 Imaginea modernistă a femeii
- 6. Imagini moderne de gen în romanul german-transilvănean la 1900
 - 6.1 Dezechilibre psihice
 - 6.2 Roluri de gen
- 7. Romanul urban modern – Adolf Meschendörfer: *Leonore. Roman eines nach Siebenbürgen Verschlagenen*
- 8. Concluzii
- 9. Bibliografie

Cuvinte-cheie: literatură germană-transilvăneană, fin-de-siècle, presă, modernism, multiculturalitate, feminism, rol de gen, autoimagine – heteroimagine, proză urbană – proză rurală, perspectivă psihologică.

Teza de doctorat *Die Anfänge des modernen siebenbürgisch-deutschen Romans um 1900 – Începuturile romanului german transilvănean modern la 1900* tratează subiectul primelor manifestări ale modernismului în proza germană din Transilvania, la cumpăna dintre secolele XIX și XX. Este vorba fie despre analiza unor romane reprezentative pentru aceasta etapă de tranziție, fie despre evidențierea altora, trecute mult timp cu vederea sau cercetate până acum dintr-o perspectivă unilaterală. Scopul analizei de față a fost identificarea acelor caracteristici ale textului care îl diferențiază de cele ce susțin stilul clasic, tradițional german, încadrate în același binecunoscut tipar. S-a făcut referire atât la teme și motive preponderente, apartenența la diferitele curente literare fiind scoasă în evidență și analizată, cât și la stilul utilizat – în această privință contextualizarea a jucat un rol important. Pluralismului stilistic caracteristic debutului de secol XX i s-a alăturat și literatura germană transilvăneană: nu cu aceeași fermitate, dar totuși în mod evident se petrece distanțarea de tradiționalismul scriiturii secolului al XIX-lea. Stilul inovator, oferit în cadrul analizei de față de cinci romane provenind din paliere diferite, este analizat în paralel cu o operă în proză care aparține paradigmei clasico-istoriciste de la finele lungului secol XIX. Schimbările înregistrate la nivelul expresiei literare sunt justificate de evoluția sinuoasă a psihicului individului modern. Într-o lume aflată în continuă transformare, valorile apărute prin puterea tradiției își pierd din intensitate, iar fundamentul pe care era clădit mentalul colectiv se dovedește a nu fi indestructibil. Scriitorul modern preia lupta riscantă de exprimare pur individuală a percepției asupra realității exterioare și de parcurgere a drumului spre descoperirea sinelui. Acest demers își dovedește în mod repetat gradul înalt de dificultate, cauzat de frustrare, emoție exacerbată, anxietate, degradare spirituală, sentimentul neputinței. Cu aceste trăiri proprii individului modern se confruntă atât creatorul de text, în încercarea de a ajunge la adresant, cât și protagonistul operei, în raport cu sine și ceilalți. În ceea ce îl privește pe cititor, acesta găsește cu ușurință modalitatea de identificare cu parcursul personajelor. Una dintre întrebările ce adesea rămân fără răspuns este aceea legată de capacitatea limbajului de a articula și transmite toate aceste trăiri. Fascinația pentru această perioadă de tranziție cu caracteristici speciale m-a determinat să caut puncte de reper și similitudini în creația literară germană din Transilvania sfârșitului de secol XIX și debutului secolului următor. În cazul de față, particularitatea constă în amprenta multiculturală

care marchează atât cotidianul social-politic cât și creația literară. Conviețuirea multiplelor grupuri etnice influențează crearea diverselor tipuri de auto- și heteroimagini, de percepții ale sinelui în raport cu celălalt. Un amalgam de percepții, mentalități și stereotipuri se regăsește în textele transilvănene ale minorității germane: se scrie despre istoria sașilor, relațiile lor cu românii, maghiarii, evreii sau țiganii. Creația literară rămâne un instrument al manifestării propriei identități naționale: de la romanele istorice dominate de prototipul eroului clasic la diferitele fațete și crize identitare ale individului modern. Este conturat parcursul literaturii de factură germană care ezită între împlinirea datoriei față de propria națiune și receptarea modelelor de inspirație vest-europeană.

Existența singulară a comunității săsești se reflectă în scrierile perioadei analizate, prin oscilația între cultul tradiției și decadența tipică modernității, problematica patriei în complexitatea sa și distrugerea echilibrului psihic, în cazul individului neintegrat și însingurat. Trei din cele șase opere analizate gravitează în jurul unor puternice personalități feminine: învățătoarea, tânăra de origine burgheză și fiica de preot. Tema o reprezintă calea dramatică a devenirii lor, conturată fie ca povestire romantică fie prin redarea impresiilor unor etape existențiale. Raportarea lor la realitate, providență și semeni, filozofia de viață, dar și dorințele, visele sau angoasele trec în prim-plan și oferă cititorului portretele a trei femei moderne din Transilvania începutului de secol XX.

O altă direcție a analizei se axează pe forma operelor: patru dintre ele sunt concepute ca jurnale sau romane epistolare. Lunga istorie a acestei specii cunoaște o revigorare în perioada tratată și permite transmiterea de idei, trăiri, atitudini ale protagoniștilor, oferind acces spre universul interior al acestora. Este vorba, în același timp, de romane psihologice, care permit o întreagă serie de interpretări și al căror grad de actualitate este în continuare ridicat. Un alt aspect evidențiat este opoziția urban – rural ca expresie a schimbării valențelor între sfera tradițională și cea modernă. Tradiția reprezintă cunoscutul, existența armonioasă și echilibrată, în timp ce modernitatea prezintă în general conotații negative: schimbare, dezechilibru, regresie, decadență. Satul simbolizează siguranța, copilăria idilică, respectarea unor anumite ritualuri, în timp ce existența urbană reprezintă tocmai pierderea acestor norme și valori.

Una dintre tezele dezvoltate în decursul lucrării este prezența evidentă a dihotomiei masculin – feminin în cadrul literaturii primare. Întreaga arhitectură a operelor, precum și derularea acțiunii se bazează pe structura complexă a acestei opoziții. Aspectele sociologice ale analizei, atribuirea unor roluri de gen specifice sunt evidențiate prin intermediul analizei. Sunt urmărite realitățile din mediul social și familial, pe parcursul secolului al XIX-lea și

reconfigurarea lor în preajma anului 1900. Interferențele între genuri și evoluția lor de la acceptare ca normă la depășire sau chiar negare sunt discutate pe parcurs. Rolurile sociale atribuite bărbatului pornesc de la lider al familiei și tată, păstrător al tradiției etnice și ajung la preot, artist sau filozof, politician, solitar sau boem. Femeia apare în primul rând ca mamă și asigură unitatea familiei. Dacă era vorba în trecut de obicei de o subordonare socială față de bărbat, apar acum tot mai des situații, în care aceasta preia rolul de parteneră. Avem de-a face pe de-o parte cu antinomia tradițională ființă religioasă – ființă erotică, cu subcategoriile ‚femme fatale’ și ‚femme fragile’ și, pe de altă parte, cu manifestarea explozivă a fenomenului de emancipare feminină, care oferă șansa studiului universitar și alegerii unei meserii.

Textele primare sunt analizate prin intermediul metodei hermeneutice, iar nivelurile semantice ale textului sunt dezvăluite treptat, prin parcurgerea diferitelor etape de interpretare. Aceasta poate fi centrată pe limbaj sau pe individ¹ și evoluează de la sensul literal, spre cel alegoric și moral, culminând cu cel anagogic.² Percepția hermeneutică asupra textului poartă atât amprenta psihologică individuală cât și cea național-identitară. Individul apare ca produs al tuturor caracteristicilor și influențelor exercitate asupra mentalului său. Cele două mecanisme atribuite activității onirice – condensarea și transferul – își găsesc prin intermediul analizei hermeneutice de text sfera concretă de utilizare. Similar cu încercarea de a explica transferul ca substituție a unui element latent prin ceva îndepărtat, respectiv condensarea drept fuziune a diferitelor caracteristici care contribuie la extensia conținutului latent în detrimentul celui conștient,³ analistul înaintea spre identificarea multiplelor niveluri textuale: de la cele ușor identificabile, la cele simbolice, terminând cu cele criptate.

Componenta psihologică a literaturii este evidentă. Este vorba atât despre structura psihică a autorului și cititorului, cât și despre funcția comunicării literare, vizat fiind efectul psihic.⁴ În centrul analizei se află teza pe baza căreia comportamentul conștient reprezintă doar o mică parte a activității sufletești a individului, în timp ce conținutul refulat se manifestă în plan îndepărtat.⁵ În contextul oferit de proza germană-transilvăneană a sfârșitului de secol XIX

¹ SCHLEIERMACHER, Friedrich D.E: *Hermeneutik und Kritik*, 1977. Citat după: KÖPPE, Tilmann / WINKO, Simone: *Neuere Literaturtheorien*. Eine Einführung. Ediția a 2-a, actualizată și completată. Stuttgart – Weimar: Verlag J. B. Metzler 2013, p. 22.

² NÜNNING, Vera / NÜNNING, Ansgar (coord.): *Methoden der literatur- und kulturwissenschaftlichen Textanalyse*. Ansätze – Grundlagen – Modellanalysen. Stuttgart – Weimar: Verlag J.B. Metzler 2010, p. 31.

³ NÜNNING, Vera / NÜNNING, Ansgar (coord.): *Methoden der literatur- und kulturwissenschaftlichen Textanalyse*. Ansätze – Grundlagen – Modellanalysen. Stuttgart – Weimar: Verlag J.B. Metzler 2010, p. 52.

⁴ BAASNER, Rainer: *Literaturpsychologie / Psychoanalytische Literaturwissenschaft*. În: BAASNER, Rainer / ZENS, Maria: *Methoden und Modelle der Literaturwissenschaft*. Eine Einführung. Ediția a 3-a, actualizată și completată. Berlin: Erich Schmidt Verlag 2005, p. 148.

⁵ KÖPPE, Tilmann / WINKO, Simone: *Neuere Literaturtheorien*. Eine Einführung. Ediția a 2-a, actualizată și completată. Stuttgart – Weimar: Verlag J.B. Metzler 2013, p. 66.

și început de secol XX, conexiunea directă cu psihicul autorului respectiv informația biografică au o relevanță mai scăzută comparativ cu acțiunea, simbolistica, dar și construcția și interacțiunea personajelor, respectiv reacțiile survenite la nivelul psihicului cititorului vremii și al celui actual. Sunt evidențiate patologicul și devierea de la norma socială.⁶ Reacția cititorului se află în legătură directă cu experiențele individuale și traumele trăite.⁷ Percepția asupra textului este singulară, caracteristică fiecărui individ. Creația literară reprezintă reacția mentală individuală la experiența cotidiană.⁸

După capitolul introductiv care prezintă stadiul cercetării și abordarea metodică, atenția se îndreaptă asupra cadrului istoric și social, printr-o perspectivă generală asupra celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și începutului veacului următor, a curentelor literare din spațiul german. Perspectiva trece de la general spre particular: contextul transilvănean din perioada analizată, activitatea culturală, cu accent asupra organelor de presă de factură germană sunt evidențiate. Aparițiile lui Adolf Meschendörfer și Regine Ziegler în revista culturală *Die Karpathen*, precum și implicarea scriitoarei sighișorene în problematica mișcării feministe și ilustrarea acesteia în paginile ziarului *Siebenbürgisch-deutsches Tageblatt* sunt analizate.

Revista editată de Adolf Meschendörfer la Brașov, între 1907-1914 este considerată publicația care pune în circulație teze moderniste, fenomene culturale, probleme actuale de interes și activități ale mediului săsesc. Sunt transmise nu doar noutăți din domeniul literaturii, filozofiei sau artei, ci și relații etnice interculturale sau chiar informații provenind din sfera economică. Pe lângă importanța general recunoscută a publicației, în cazul demersului de față definitiv s-a dovedit a fi regăsirea stilului unora dintre autorii analizați, de această dată fiind vorba de povestiri, schițe sau nuvele. Ies în evidență similitudini notabile la nivelul temelor și motivelor – acestea apărând în miniatură. Multe dintre gesturile auctoriale ale lui Meschendörfer, care vizează construcția romanului analizat, pot fi explicate prin intermediul activității sale publicistice, respectiv regăsite în nuce în cadrul exemplurilor de proză scurtă tipărite în paginile revistei *Die Karpathen*.

Referitor la schițele, povestirile sau lirica Reginei Ziegler din cuprinsul revistei brașovene, regăsim de asemenea stilul puternic individualizat, descrierile emoționale, coexistența armonioasă a sufletului uman și a spiritului naturii. Pe lângă puternica încărcătură

⁶ NÜNNING, Vera / NÜNNING, Ansgar (coord.): *Methoden der literatur- und kulturwissenschaftlichen Textanalyse. Ansätze – Grundlagen – Modellanalysen*. Stuttgart – Weimar: Verlag J.B. Metzler 2010, p. 59.

⁷ RÜHLING, Lutz: *Psychologische Zugänge*. În: ARNOLD, Heinz Ludwig / DETERING, Heinrich (coord.): *Grundzüge der Literaturwissenschaft*. Ediția a 9-a. München: Deutscher Taschenbuch Verlag 2011, p. 483.

⁸ WECHSEL, Kirsten: *Sozialgeschichtliche Zugänge*. În: ARNOLD, Heinz Ludwig / DETERING, Heinrich (coord.): *Grundzüge der Literaturwissenschaft*. Ediția a 9-a. München: Deutscher Taschenbuch Verlag 2011, p. 447-448.

lirică, trebuie subliniată caracteristica etnografică a scrierilor sale. Aceasta provine din mărturisirea sentimentului de aderare la tradiția comunității germane-transilvănene. Legătura unică a țaranului cu bucata de pământ lucrată prin truda propriilor mâini reprezintă probabil cea mai puternică expresie a sentimentului de patriotism. De asemenea, trăirea pură a religiozității atinge în același spațiu valențe neexperimentate până la acel moment.

Regine Ziegler reprezintă una dintre personalitățile angrenate în lupta de pionierat a mișcării feministe din Transilvania. În contextul unei creații literare săsești aflate în plin avânt, dar care se manifestă încă pe alocuri printr-o expresie diletantă și mimetică, activitatea de creație a unei femei poate deveni lesne ținta criticilor pornite dintr-o mentalitate pe alocuri închistată. *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* este cotidianul care, în perioada 1889-1907, oferă unor remarcabile voci feminine, printre care și poeta și prozatoarea Regine Ziegler, șansa de a-și exprima crezul artistic ori, pur și simplu, mentalitatea. Înlocuirea unor caracteristici conservatoare prin ceva individual, dar constructiv, motivat de iubire și singularitate, libertatea de a se exprima în domeniul, în care talentul netezește calea spre armonizarea cu sine – astfel exprimă scriitoarea mișcarea de afirmare feminină. Varietatea de roluri sociale și particulare accesibile femeii, nepercepute sau neacceptate până la acel moment, este pusă în lumină.

Capitolul trei pune în balans realismul literar și modernitatea și evidențiază punctele de tranziție, influențele, conceptualizându-le. *Georg Hecht*, romanul istoric al lui Traugott Teutsch, e emblematic pentru proza clasic-realistă de sfârșit de secol XIX. După un studiu introductiv care definește curentul literar, punându-l în legătură cu contextul istorico-filozofic, sunt subliniate cele mai importante aspecte de ordin hermeneutic și stilistic ale romanului, a cărui acțiune se petrece în anul 1466, în Sibiu. Punctul de plecare îl reprezintă un eveniment istoric real – revolta unei părți a nobilimii săsești împotriva regelui maghiar Mathias, având drept scop obținerea independenței Transilvaniei. Pe fondul social-istoric se pliază relația dintre protagonist, care reflectă imaginea clasică a eroului, dispus oricând la sacrificiul suprem, și Gertrud. Piedicile așezate în calea împlinirii personale provin din sentimentul datoriei morale față de comunitate și locul natal.

Un alt roman realist, încadrat în proza de factură sătească, este *Martin Alzner* al lui Heinrich Schuster. Plasarea acțiunii pe Valea Hârtibaciului, în imediata vecinătate a orașului Sibiu, puternica amprentă autobiografică, dar în primul rând sensibilitatea și accesibilitatea stilului asigură unicitatea operei. Ritmul și ritalurile vieții săsești sunt prezentate în detaliu, imaginea vieții de familie în ansamblu, dar și la nivel particular este redată cu o deosebită atenție la detalii. Importanța căsătoriei și relațiile în interiorul familiei, moartea prematură a mamei și impactul de lungă durată asupra psihicului copilului sunt analizate prin prisma

cunoscătorului diferitelor tipuri comportamentale. Pornind de la evenimentele relatate și tipurile umane prezentate, este conturată imaginea țaranului german din Transilvania. Mai mult decât atât, sunt evidențiate relațiile interetnice existente la nivelul comunității sătești. Se insistă asupra interacțiunii locuitorilor germani cu membrii coloniei țigănești de la marginea satului. Perspectiva imagologică își găsește în acest context lesne o întrebuintare eficientă: este vorba, pe de o parte, de perceperea necunoscutului, pe de altă parte, de cristalizarea auto- și heteroimaginii. Trăsături de caracter puse în mod clișeizat pe seama țiganilor, cum ar fi istețimea, înclinația spre înșelăciune și furt ori încadrarea țigăncilor în tagma ghicitoarelor/vrăjitoarelor sunt analizate. Rolurile sociale influențează modele comportamentale,⁹ iar raportarea la necunoscut rămâne un subiect fascinant.¹⁰ Referitor la perceperea celuilalt și creionarea heteroimaginii, sunt prezentate însemnări și impresii de călătorie din a doua jumătate a secolului XIX, cu scopul de a explica posibilul mecanismul de generalizare ori stereotipizare a unor trăsături. Contextul special existent în Transilvania, influențarea reciprocă a grupurilor etnice, impunerea celui mai puternic în plan politic sunt caracteristici care marchează mentalul colectiv și sunt perpetuate o lungă perioadă de timp.

Tranziția între secolele XIX și XX se află sub impactul unei crize generalizate, care cuprinde atât mediul social cât și creația artistică. Este vorba despre o reeșalonare a sistemului filozofic și poetic, despre raportarea lui la realitate. Importanța operei filozofice a lui Friedrich Nietzsche pentru această perioadă, tratarea unor teme nevralgice de interes general sunt puse în balans cu personalitatea lui Sigmund Freud și impactul acestuia cercetării psihicului uman. Concepte de bază din sfera psihoanalizei sunt transpuse asupra creației literare a acestei perioade: utilizarea unor teme și motive ca dezechilibrele psihice de diverse tipuri, boala, neintegrarea și izolarea, depravarea, decadența, sexualitate, importanța viselor, a subconștientului și integrarea lor în realitate.

Capitolul patru analizează în detaliu tranziția între *physis* și *psyche*, utilizând drept material de studiu romanul lui Fred Fakler *Das Gespenst*. Principalele motive ale operei, construcția personajelor, analize stilistice și evidențierea perspectivei psihologice în demersul interpretativ reprezintă subcapitolele aferente. Similitudinile evidente cu mișcarea expresionistă sunt de asemenea reliefate.

Capitolul cinci se axează pe conceptualizarea din perspectivă feminină: romanul lui Regine Ziegler *Wenn Ähren reifen*. Dorfbilder aus Siebenbürgen și *Der sechste Tag*. Aus den

⁹ DAHRENDORF, Rolf: *Homo sociologicus*. Ein Versuch zur Geschichte, Bedeutung und Kritik der Kategorie der sozialen Rolle. Ediția a 17-a. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften 2010, p. 34 f.

¹⁰ LESKOVEC, Andrea: *Einführung in die interkulturelle Literaturwissenschaft*. Darmstadt: WBG 2011, p. 46 f.

Briefen einer siebenbürgisch-sächsischen Lehrerin al lui Oskar Wittstock. Dacă în cazul primului este vorba despre un text cu puternică încărcătură autobiografică, o scriitură personală, în maniera textului de jurnal, cel de-al doilea plasează o tânără învățătoare în lumina reflectoarelor. Deosebit de interesantă este modalitatea în care autorul se transpune în universul feminin, în complexitatea sa, contribuind la conturarea diferitelor tipologii ale perioadei: pe de-o parte soție și mamă, dedicată în totalitate familiei, pe de altă parte femeia dornică de împlinire în plan intelectual, învățătoarea, studenta, scriitoarea.

Capitolul șase – *Imagini moderne de gen în romanul german transilvănean la 1900* – se ocupă de expresia nervozității, în diferitele ei forme, sursa acesteia, manifestarea în cotidian, respectiv în acțiunea operei literare și efectul acesteia asupra relațiilor interumane. Existența artistului la 1900 este caracterizată de sensibilitate extremă, irascibilitate, hedonism și o chinuitoare teamă.¹¹ Apariția nervozității, respectiv a dezechilibrelor psihice în cadrul operelor analizate este urmărită și explicată în detaliu, fenomenul fiind integrat totodată în contextul social mai larg. Rolurile și diferențele de gen marchează perioada studiată. Schimbarea de mentalitate, încadrarea imaginii feminine într-o nouă scală de valori, raportarea ambelor genuri la providență reprezintă puncte de interes. Simptomele nu sunt exclusiv de natură emoțională, ci au adesea legătură cu deficite somatice clare. Educația burgheză conservatoare se află în directă legătură cu suprimarea dorințelor de natură sexuală. Manifestarea personalității are traiectorii diferite, pornind de la situații similare, experimentate de bărbați sau femei. Unul dintre aspectele luate în considerare este boala cu transmitere sexuală – problema sifilisului, modul în care este perceput la nivel individual și comunitar, tensiunea exacerbată, survenită din lipsa unui tratament eficient înainte de descoperirea penicilinei, urmările distrugătoare, în unele cazuri, asupra psihicului – o complexă problemă, ce își găsește expresia în proza germană-transilvăneană, considerată până la acea dată eminent conservatoare. Trauma bolii este privită, în unele cazuri, ca pedeapsă divină pentru satisfacerea egoistă a plăcerilor, aroganță sau lipsa empatiei. Urmarea este apariția muștrărilor de conștiință, a sentimentului deznădăjirii, a imposibilității de a învinge obstacolele zilnice. Starea de nervozitate se adâncește, linia de demarcație între realitatea imediată și cea închipuită devine tot mai neclară, iar gândul sinuciderii devine, ca unică soluție viabilă, dominant. Traspunerea identitară în diferite tipologii umane diferă, în mod evident, în cazul fiecărui individ. De asemenea, diferența de gen aduce cu sine schimbări. Procesul de maturizare și devenire umană este experimentat în

¹¹ SCHORSKE, Carl E.: *Viena fin-de-siècle*. Politică și cultură [*Wien fin-de- siècle*. Politik und Kultur]. Traducere de Claudia Ioana Doroholschi und Ioana Ploșteanu. Iași: Polirom 1998, p. 9.

mod diferit: raportarea la semeni și la providență este singulară, percepția asupra vieții și morții de asemenea. Descrierea multiplelor tipuri de nervozitate sau devieri comportamentale în romanele analizate reprezintă un demers singular în proza germană-transilvăneană, indicând o evidentă tendință de înnoire. Fie este oferită perspectivei feminine, neglijate până în perioada fin-de-siècle, cale liberă spre expresia psihic-emoțională a caracterului, fie descrierea este centrată pe simptomatologia bolii psihice.

Descrierea imaginilor de gen, raporturile masculin-feminin, prezența componentei erotice sunt urmărite pe parcursul analizei. Diferențele existente în acest context între mediul rural și cel urban sunt de asemenea avute în vedere. Importanța acordată căsătoriei, expectațiile și normele impuse de comunitate reprezintă o parte integrantă a analizei de text. Modelul tradițional burghez de asumare a rolurilor sociale este perfect valabil pe parcursul secolului al XIX-lea. Devierile de la îndatoririle impuse de apartenența la un anumit grup sunt rare, dar nu inexistente. Oprobiul social apare, în cazul încălcării moralei publice, ferm și neîntârziat.

Capitolul șapte tratează apariția romanului urban modern în literatura germană-transilvăneană. Una dintre perspectivele urmărite este cea a identității și afirmării artistului. Stilul mic burghez de viață este așezat cu ironie în contrabalans cu estetismul de proveniență vest-europeană. Echilibrul este asigurat și aici de inteligența și pasiunea constructivă a femeii. Analiza stilistică evidențiază aspectele de intertextualitate ale operei. Aderarea prozei transilvănene la mișcarea literară europeană este evidentă.

Capitolul final este dedicat concluziilor. Pornind de la statutul Transilvaniei la finele secolului al XIX-lea ca și teritoriu multicultural și transnațional, o insulă culturală conservatoare, se realizează tranziția spre o scenă literară ce aduce în prim-plan un conglomerat de voci și expresii. La finele cercetării este posibilă o privire de ansamblu asupra literaturii germane-transilvănene ca parte integrantă a scenei literare vest-europene. După stabilirea principalelor curente literare și a specificului fiecăruia, au fost identificate similitudini clare cu operele analizate, insistându-se asupra multiplelor aspecte. A primat încărcătura psihologică a textului. Marca personală a acestuia ocupă poziția principală în procesul de interacțiune autor – operă – cititor. În ceea ce privește legătura cu planul actual, trebuie evidențiat încă o dată faptul că acestea reprezintă fragmente de istorie individuală și reflectă destine umane aflate la limita dintre realitatea exterioară și creația artistică. Cu toate schimbările survenite în Transilvania în ultima sută de ani, destinele umane există în continuare în toată complexitatea lor, iar aspectele ce țin de interculturalitate s-au transformat într-un fenomen global.